

KØBENHAVNSKE URTEGAARDSMÆND OG GARTNERE OG DERES KAAR I KONGENS SOLD

AF
JOHANNES THOLLE

Man maa antage, at saa tidligt som der har været Have dyrkning ved Kongernes Slotte, har der ogsaa været ansat i hvert Fald havekyndige Folk til at varetage dette Arbejde, selv om vi ikke nu kan efterspore de tidligste Eksempler herpaa. Maaske har det været en Lægbroder fra et nærliggende Kloster, der ogsaa har taget sig af Kongens og Dronningens Have, — maaske har Kongen fra en Udenlandsrejse hjemført en i Havebrug kyndig Mand fra sydligere Regioner, — eller maaske har blot en Humlemand taget sig af det, der dyrkedes, baade Humle og andet. Urtegaardsmænd har der i hvert Fald været i Kongens Sold fra Tiden før Renaissance, — og i det følgende vil vi beskæftige os med disse kongelige Urtegaardsmænd og Gartnere i Hovedstaden, indtil den frie Forfatning fra Midten af forrige Aarhundrede indfører ministerielle Tilstande og Gartnerne tilligemed Slottene m. m. overgaar til Ministerier.

Der er i nærværende Artikel forsøgt at skaffe saa mange Navne og personalhistoriske Oplysninger som muligt til Supplering af den Litteratur, som iøvrigt findes om fortidig Gartneri og Havekultur,¹ ligesom det har været magtpaaliggende at skildre Gartneres og Urtegaardsmænds Kaar mere end Havernes Indretning, Stil og Dyrkning. Det er lykkedes at udfylde adskillige »Huller« i de Gartnerrækker, som hidtil har været kendt, og mange »nye« Navne vil derfor forekomme. Hvor det er muligt at identificere Vedkommendes Nationalitet, vil Navnet være stavet i Overensstemmelse dermed, medmindre Slægten lever endnu og forlængst har fordansket det (f. Eks. *Döllner*). I mange Tilfælde vil en korrekt Stavemaade dog være umulig at konstatere, idet Kilderne² ofte

¹ Se f. Eks. Bruun og Lange: Danmarks Havebrug og Gartneri til 1919 (1920) og Johannes Tholle: Danske Gartnere. En Række Typer og Tidsbilleder (1927) eller samme: Danske Gartnerivirksomheder I—III (1934—36).

² Foruden de trykte Kilder er navnlig søgt i Rigsarkivets Regnskaber, Resolutionsprotokoller m. m.; hvor Navnene er opført i det saakaldte »Roedes Register« over Embedsmænd under Hofetaten, er her som Regel anvendt den der benyttede Stavemaade.

staver det samme Personnavn forskelligt fra Sted til Sted, ja endog i samme Dokument, og de enkelte Personer har ofte selv enten ved samme Inkonsekvens (f. Eks. *Krieger*) eller ved vanskeligt læselig Skrift umuliggjort det. Dertil kommer Cancelliernes og andres Fortyskning eller Latinisering af Navne som vanskeliggørende Forholdet.

Gartnerrækkerne ved de enkelte Slotte er ikke komplet, og de kan sikkert aldrig blive det; men de turde dog være saapas udfyldt, som man for Tiden kan skaffe dem.

K ø b e n h a v n s S l o t .

Hvornaar der er begyndt Havedyrkning ved Københavns Slot, er det neppe muligt at sige noget om. I hvert Fald fra 1380 tales der om en Kaalhave ved Slottet;³ jevnfører vi, hvad Kaalhave i Nutids-Jydsk kan betegne, nemlig adskilligt mere end en Have til Kaal, og hvad Ordet ogsaa i Datiden har betegnet, tør vi gaa ud fra, at der ogsaa har været dyrket andet end Kaal.⁴

Vi skal dog adskillig Tid frem i Tiden, før vi faar mere at vide om Slottets Haver, og saa tales der ikke mere om Kaalgaard, men om Vingaard; Kong Hans bad om, at der maatte blive sendt ham en Kurv fuld af de bedste Druer, som fandtes i hans Vingaard i København.⁵

Det maa forudsættes, at der i hvert Fald da (om ikke allerede i »Kaalgaardens Tid«) har været Urtegaardsmænd eller Gartnere ved Kongens Slot; men vi kender dem ikke — end ikke, da en følgende Konge (Chr. III) igen beder om Druer,⁶ vi ved, hvem der har fremtryllet dem i hans Vingaard. Dog — det varer nu ikke længe, før den første navngivne Urtegaardsmand i Kongens Tjeneste dukker op. Han hed *Volter* og havde indtil 1559 været i Kongens Sold paa hans Slot Koldinghus.⁷ Nu blev det paalagt Statholderen Mogens Gyldenstjerne i København at skaffe ham en Bolig og Underholdning ved Slottet i København, og han skulde der give ham samme Løn, som han havde haft paa Koldinghus. Statholderen skulde desuden til Foraaret skaffe Gartneren Abildtræer, Pæretæer og andre Træer, som behøvedes til Haven, ja endog Rosmarintræer, dobbelte Nelliker og andre Urter, som Urtegaardsmanden anviste. Kaalhaven og Vingaarden havde nu faaet sit naturlige Supplement i Urte-, Blomster- og Frugthaven, — om den ikke allerede længe havde haft det.

Om denne Urtegaardsmands eller hans Forgængeres Kaar ved

³ Nielsen: Københ. Hist. og Beskr. II 26.

⁴ Jevnf. Danske Studier 1932 S. 127 ff.

⁵ Kancelliets Brevb. IV 314; Danske Magazin V 124.

⁶ do. 28/9 1551.

⁷ do. 18/11 1559.

vi ikke meget; men i hvert Fald fra 1580 har den, som varetog Slottets Kaalhave, haft Ret til 4 Flæskesider, 1 Krop Nødekød, 1 Fjdk. Smør, 1 Td. Sild, 1 Pd. Rug, 1 Pd. Malt og 4 Skipp. Humle i Udspisning fra Slottet.⁸

Humledyrkning og Havekultur har stedse været nærstaaende Arbejder; Urtegaardsmænd har dyrket Humle, Humlemænd har plejet Haver.⁹ Undertiden ansattes der dog Specialister til at dyrke Humlen, — og en saadan Humlemand ved Slottet hed i disse Tider *Hans*,¹⁰ mens Urtegaardsmanden i Aarhundredets sidste Aar hed *Heinrich Hüben*.¹¹ Han blev antaget fra Januar 1590, og han skulde være forpligtet til at vedligeholde Haverne ved Slottet og den paa Holmen. Naar noget særligt Arbejde forefaldt, enten det var med at sætte Planker eller at luge Kaalhaven og holde den ren for Skarn, skulde han have tildelt det fornødne Mandskab, og for sin Tjeneste skulde han til sig selv og en Dreng have 50 Daler aarligt, — dertil 2 sædvanlige Hofklædninger, 12 Alen engelsk, 12 Alen Fardug, 12 Alen Lærred for sig og Drengen samt i Naturalier 3 Pd. Malt, 3 Pd. Rug, 12 Skipp. Humle, 2 Stude, 3 Svin, 4 Lam, 2 Tdr. Sild, 3 Ott. Smør, 3 Vogger Bergfisk, 1 Td. Ærter, 1 Td. Gryn og 1 Td. Salt (Nb. 1 Pd. er lig med 2 à 3 Tdr.). Det var altsaa noget mere, end fornævnte Volter fik. Hans Tjeneste, Besoldning og »Pension« skulde gælde fra Fastelavn for 1 Aar ad Gangen. Foruden 1 Humlemand, 1 Urtegaardsmand og 1 Dreng var der altsaa ogsaa løse Folk beskæftiget i Haverne, og 20/3 1593 fastsattes det, at der for Urtegaardsmanden indtil videre var Ret til 4 Personers Underholdning paa Slottet.¹²

Med stigende Krav til Haveurter m. m. stilledes ogsaa større Krav til Urtegaardsmændene. En af dem sendtes 1595 til Holland efter Urter og Træer,¹³ — lidt senere fik han Lov at tage endnu en Gartnersvend til Hjælp,¹⁴ — der maa altsaa have været ansat en forud; men denne sidste Gartnersvend skulde dog afskediges til Mikkelsdag; Statholderen skulde lade ham faa Løn og Underhold fra Antagelsen til Afskedigelsen.

Kongens næste kendte Gartner var *Hans König*, der utvivlsomt som saa mange af sine Efterfølgere (og Forgængere) har været Tysker. Han fik under 18/5 1602 Bestalling som Urtegaardsmand ved Kongens Haver¹⁵ under Betingelser, som praktisk talt

⁸ Kbh. Diplom. IV 640.

⁹ Se bl. a. Tidssk. f. Landøkonomi 1930 S. 259 ff.

¹⁰ Kbh. Diplom. II 422.

¹¹ do. II 447—48.

¹² Kancell. Brevb. 20/3 1593.

¹³ Kancell. Brevb. 1/5 1595; jevnf. Kbh. Diplom. IV 719.

¹⁴ do. 4/6 1595; Kbh. Diplom. IV 722.

¹⁵ do. II 512—13.

var de samme som opsat for Heinrich Hüben, — dog fik K. desuden 1 Oksekrop og 1 levende Okse. Han forblev kun faa Aar ved Slottet og blev i 1608 forflyttet til og fik Bolig i Rosenborg Have, som nu mere og mere tog Interessen fangen hos Kongen og lod en vis Passivitet gøre sig gældende overfor Haven ved Københavns Slot. Der har sikkert været en vis Art Fællesdrift af disse Haver, i hvert Fald til en Begyndelse og inden Slottet blev opbygget, — saaledes sker bl. a. Frøindkøb ofte under eet til de 2 Haver.¹⁶ Mens Kongen navnlig tager sig af Rosenborghaven, interesserer Dronningen sig for at faa noget ud af Slotshaven, bl. a. Jordbær, Hyldeblomster og røde Roser til at lave brændte Vande af.¹⁷ Der indrettedes i 1620—21 en ny Humlehave ved Slottet,¹⁸ og der blev i 1634 givet Ordre til, at Birkets Bønder skulde arbejde i Haven, naar Urtegaardsmanden skulde have Jorden gjort i Stand til Kaal, Rødder og saadant, og Lensmanden skulde skaffe Plove dertil, — ikke alene skulde Bønderne pløje i Kaalhaven ved Bremerholm, men ogsaa luge samme Have, saa at Urtegaardsmændene ikke behøvede at besvære sig med mere, end de havde at varetage i Forvejen.¹⁹ Til Opbinding af Planterne rekvireredes der et helt Skib med Bast.²⁰

Den senere Tids Haver ved Slottet taber sig i det dunkle, og de blev sikkert kun passet af Gartnere fra Rosenborg.

Rosenborg Slot.

Ganske kort efter, at Christian IV havde gjort sine store Grundkøb for at indrette sin nye Have udenfor Staden, antoges en Gartner med Ordre til at tiltræde hurtigst muligt.²¹ Hans Navn var *Sebastian Lockhammer* (von Speyer), og han har sandsynligvis været Tysker. Hans Opgave var naturligvis at forestaa de gartneriske Arbejder ved Indrettelsen af Haven. I Løn tilkom der ham 32 Daler om Aaret, desuden Naturalier i Lighed med forann. Heinrich Hüben og Hans König. Han havde fri Bolig, foretog en Del Frøindkøb og var fra August Maaned undergivet Tilsyn af Slotsforvalteren, *Marcus Wibelitz*.²² Indtægten af hvad Urtegaardsmanden solgte fra Haven, skulde Slotsforvalteren oppebære. I Løbet af Sommeren indkøbte Lockhammer mere Frø, Vandkander og Torvekurve til at borttransportere Varerne i, — ellers hø-

¹⁶ Friis: Saml. t. d. da. Bygnings- og Kunsth. S. 51 ff.

¹⁷ Jacobsens Saml., Kgl. Bibl.

¹⁸ Hist. Medd. om Kbh. VI 462.

¹⁹ Kbh. Diplom. V 150—151.

²⁰ Kancell. Brevb. 10/10 1633.

²¹ Danske Samlinger V 50.

²² Friis: Samlinger, S. 3, 5, 51 ff.

rer man ikke meget til ham; han faar hurtigt en Kollega i Haven, og det synes, som om denne sidste Gartner ganske tager Têten.

Den næste Gartner var *Hans König*, som den 2. Maj 1602 havde faaet Bestalling som Kongens Urtegaardsmand ved Københavns Slot (se foran).²³ Allerede før han flyttede derud, forestod han de forskellige Indkøb af Frugtræer m. m. Han sendtes til Brunswig efter Urter, og han arbejdede navnlig med Køkkenhaven, ved hvis Dyrkning han havde adskillige Folk til sin Hjælp. I Lønning var der tillagt ham 30 Daler halvaarlig foruden 10 Daler til Ildebrændsel. — Det er uvist, hvorlænge han var ved Rosenborg; men i hvert Fald fik han i 1619 Tilladelse til at være Eneforhandler af Frø i de sjællandske Købstæder.²⁴ For at kunne benytte denne Tilladelse skulde han holde alle Slags Frø, som kunde »have Fremgang i Riget«, yde 1/2 Aars Kredit og offentligt lade kundgøre, naar han vilde indfinde sig for at sælge. Ulovlige Konkurrenter skulde straffes af Lensmændene.

Der var altsaa til en Begyndelse to (tildels ligestillede) Gartnere i Rosenborg; en lignende Ordning kendes fra adskillige senere Perioder, navnlig efter at Haven var bleven opdelt i flere Afdelinger (Køkkenhave og Prydhave), som hver krævede deres egen Ledelse.

Fra 1617 kendes Gartner *Melchior Ruppert* (el. Rubbert), der havde 5 Svende under sig,²⁵ og fra 1620 *Morten de Lakuder*, der havde en aarlig Løn af 100 Dlr.,^{25, 26} men om disse ved vi iøvrigt ikke mere. Af Nationalitet har sidstnævnte muligvis været Holælænder; Havekulturens Forbindelse med dette Land var i disse Tider (som ogsaa siden hen) ret intim.

Om Gartnernes Arbejdsforhold meddeler Instruksen for Slotsfogeden (1/9 1623) bl. a.,²⁷ at Slotsfogeden skulde aarlig holde Regnskab med Urtegaardsmændene med Hensyn til, hvor mange unge Træer de havde sat og podet i Haven, og hvor stort et Forraad der var af »Rosentræer« og andet, som kunde bruges i andre Haver; for Salget af Frugt og desl. skulde han ogsaa aflægge Regnskab, og han skulde aarlig levere en Fortegnelse over Beholdningen af Sur- og Grønkaal, Agurker og deslige. Endelig skulde han paase, at de Folk, som skulde passe Haven, ikke blev benyttet til andet Arbejde.

Paa Grund af Krigsforholdene blev Arbejdsforholdene senere stærkt forringet, og under 17/3 1625 udstedtes den Forordning,²⁷ at alle Folkene skulde afskediges paa nær Mesteren og en Svend

²³ Kancell. Brevb. 18/5 1602; Nyt hist. Tidsskr. IV 336.

²⁴ Kancell. Brevb. 13/12 1619 og 22/2 1620.

²⁵ Friis Samlinger S. 46, 53.

²⁶ Brock: Hist. Efterr. om Rosenborg S. 2.

²⁷ do. S. 14—15; Sjæll. Regst. Nr. 17 fol. 377; Kbh. Diplom V 80—82.

i Urtehaven samt en Svend i Køkkenhaven; desuden skulde man, naar noget skulde luges eller »flyes«, lade det ske ved Holmens Folk eller ved Folk fra Birket. Til Behandling af Jorden skulde Lensmanden fremskaffe Plove, og Vognen, som Gartneren havde til Raadighed, skulde bort.

Maaske for at bøde paa de daarlige Forhold tillodes det under 10/12 1629 Kongens Urtegaardsmand, at han maatte sælge Frø paa Amagerterv.²⁸

I 1632 synes der at være kommet 2 nye Gartnere til Rosenborg. Den ene af disse er *Henrik Paulsen*, som under 10. Okt. fik Bestallingen for en aarlig Løn af 35 Sletdaler foruden Husly og 10 Sletmark maanedlig i Kostpenge og Brændsel ligesom hans Kollega.²⁹ Han havde Ordre til at sælge af Havens Produkter, hvad der ikke behøvedes til Hofholdningen, og han skulde ugentlig indbetale Beløbet til Slotsforvalteren. Han synes ikke at være blevet ret mange Aar i Haven, — er i hvert Fald afløst 1640.

Hans Kollega i Lysthaven var *David König*, som har faaet Ansættelse noget før paa Aaret end H. P., og undertiden kaldes M. David.³⁰ For hans Bestyrelse af Lysthaven blev der under 24. Marts 1633 fastsat følgende: Mester David skal dele Haven mellem sig og sine (fire) Svende, saa at enhver af dem ved, hvilken Plads der tilkommer ham. Han selv saavelsom hver af Svendene skal holde 6 Arbejdsfolk fra 1. April til Sankthansdag og derefter 3 indtil Mikkelsdag. Mester David, hans Svende og deres Arbejdsfolk skal hver Morgen mønstres af Slotsfogeden. Gartneren skal, foruden hvad han hidtil har dyrket, ogsaa have et Bed med s i m p l i c i e r, som vokser her i Landet, hvorpaa han kan tage en Designation af Dr. *Peter Paynck* og Apoteker *Esaias Fleischer*. Endelig skal M. David straks sende en af sine Svende til Holbæk for at hente Asparagusplanter til Rosenborg Have.

Da en ny Slotsfoged i 1638 traadte til, indskærpedes det ham, hvad han skulde varetage overfor Gartnerne, og disses Forhold synes at strammes.³¹ Fogeden skulde give Agt paa begge Urtegaardsmænd, saa at de ikke brugte fremmed Arbejdskraft, og da den største Have (Lysthaven) var delt mellem Gartneren og hans Svende, skulde Fogeden se efter, hvad Svendene og deres Folk lavede. Hvad der kom ind ved Salg fra Haven skulde »kastet i et Skrin«, og foruden medicinske Urter skulde der ogsaa dyrkes Urter til Kongens Køkken og til Holmen og Børnehuset. Paa Frugten, som »faldt« i begge Haver, skulde han give Agt, saa at intet førtes hen, hvor det ikke havde hjemme.

²⁸ Kbh. Diplom. III 94.

²⁹ Friis Samlinger S. 56; Kancell. Brevb. 10/10 1632.

³⁰ Kbh. Diplom. III 261; Brock: Rosenborg 21—22.

³¹ Brock: Rosenborg 40; Kbh. Diplom. 200—201.

Der maa imidlertid hurtigt efter denne Instruks være indtraadt Begivenheder, som krævede en Ændring af Slotsfogedens Forhold til Gartnerne, og Dyrkningen af Haverne har neppe været tilfredsstillende, bl. a. set fra et medicinsk Synspunkt. Resultatet var, at Dr. *Otto Sperling*, der var Læge ved Børnehuset, under 7. Juni 1638 blev ansat som Forstander ved Haven; som saadan skulde han have flittigt Indseende med denne og tilholde Urtegaardsmændene at beflitte sig paa Dyrkning af medicinske Urter.³² Sperling fandt Forholdene meget forsømte, da Gartneren ikke duede til noget; han turde dog ikke jage ham væk, fordi Gartneren var i Familie med *Vibeke Kruse*; Klagerne over Gartneren fortsattes siden hen og resulterede til sidst i en helt ny Ordning. Undertiden gav Kongen selv sine Ordre, som f. Eks. om, at Gartneren i Køkkenhaven skulde sørge for, at Apotekereren fik de Kirsebær, som fandtes i Haven, og 1642 forlangte han at faa at vide, hvad Urtegaardsmændene havde i Løn. Der opgives da, at M. David aarlig havde 70 Dlr. cour. og pr. Maaned 5 Dlr. cour. ialt 108 Rdl. 1 Ort 8 Skl., — den anden Urtegaardsmand (*Lauridtz Michelsen*) 91—2—16, til 6 Svende medgik 360 Rdlr. og til 1 Dreng 43—1—8.

Klagerne over M. David fortsattes, og det hjalp ikke, at Dr. Sperling var bleven afløst som Forstander for Haven af Dr. *Helvig Dietrik*; Kongen var desuden bleven betænkelig ved de store Omkostninger til Haverne, og da han under et Ophold paa Gottorp blev bekendt med, at Haverne der bestyredes paa den Maade, at naar Gartneren havde skaffet, hvad der skulde bruges til Hofholdningen, maatte han gøre Resten af Produkterne til Indtægt for sig selv, forespurgte han M. David, om han vilde gaa ind paa en lignende Ordning, idet han i modsat Fald maatte regne med Afskedigelse. David gik ind paa Forslaget, og under 14. April 1646 afsluttedes der en Kontrakt med ham, hvis Indhold var følgende:³³

Da Haven er meget forsømt, skal Gartneren bringe den paa Fode igen ved egen Bekostning; han skal saa og plante forsvarligt, saa at alt Dag for Dag bliver bedre og den forsynes med tjenlige *simplicibus* og Urter, som en god, tro og forfaren Gartners Bestilling udkræver det, — herfor skal han have udbetalt 700 Rdlr. om Aaret, deraf 400 straks. De 13 Kvarterer, som ligger ved Stalden, maa han anrette og dyrke til sit eget Gavn og tillige maa han benytte Laboratoriet samme Sted. Han skal sørge for Urter, men maa iøvrigt derudover sælge, hvad der ikke behøves eller tilføjer Haven Skade ved Bortsalg. — Denne Ordning fortsattes

³² Kbh. Diplom. III Nr. 243; Brock: Rosenborg 41 ff.

³³ Kbh. Diplom. III Nr. 383; Brock: Rosenborg 60 ff.

trods Skiften af Slotsfoged og Forstander i Haven, saa længe Kongen levede, men ophørte, da Frederik III kom til.

Om David König ved vi iøvrigt, at han efterhaanden kom til at besidde adskillige Grundarealer i Hovedstaden. Allerede 1632 havde han faaet en Grund udenfor Nørreport, som havde tilhørt den tidligere Slotsforvalter M. Wibelitz,³⁴ og 25/5 1639 havde han erhvervet sig endnu et Par Jordstykker udenfor Rosenborg.³⁵ Desuden fik han 11/5 1646 Skøde paa en temmelig stor Grund udenfor Nørreport i den gamle Dyrehave.³⁶ Denne store Grund lod han indgrøfte, men da den i Fortiden havde hørt med til Byens Fælled, besværede nogle Borgere sig over dette Forhold, og de vilde have Jorden givet fri igen; de anførte, at König aldrig havde givet Skatter.³⁷ Klagerne hjalp dog ikke; under 8/12 1647 havde D. K. endnu Grunden i sin Besiddelse (i Henh. til et andet Skøde).³⁸

Om *Lauridtz Michelsen*, der fra c. 1640 og til Kongens Død var D. Königs Samtidige (i Køkkenhaven), ved vi ikke ret meget ud over, at han havde en mindre Indtægt end D. K. (se foran).

I Begyndelsen af Frederik III's Regeringstid ophævedes atter den gottorpske Ordning med Havernes Drift i Entreprise hos Gartnerne, og der ansattes 2 nye Gartnere.

I Lysthaven ansattes 16/3 1649 *Casper Übelacher* (el. Ebelacher).³⁹ Det hedder i Instruksen for ham bl. a., at han maa forny de udgaaede Planter og gøre Anordning, saa at Haven kan tiltage og forbedres. Han maa sælge af Frugten, og hans Løn skal være 60 Rdlr. plus 50 Rdlr. i Kostpenge, — desuden 6 Tdr. Rug, 8 Tdr. Malt og 12 Lisp. Lys. I det første Sommerhalvaar solgte han for knapt 10 Rdlr. fra Haven.⁴⁰ — Ogsaa mellem Übelacher og Slotsforvalteren kom det til Uoverensstemmelse om Kompetence m. m.; i Skrivelse af 21. Febr. 1654 faar Gartneren derefter noget mere Frihed end Forgængerne, idet det fastslaas, at med Urterne og Træer at plante, pode og optage, saavelsom Urtefrø at sælge og købe, skal Urtegaardsmanden alene være raadig efter hans Bestallings Indhold. De Beløb, der indkom ved Salg, skulde Gartneren inkassere og derefter (paa en vis Tid af Aaret) overgive til Fogeden.⁴¹ Det var altsaa forbi med Fogedens Over-

³⁴ Kbh. Diplom. III Nr. 129.

³⁵ do. I Nr. 451 og III Nr. 262 og 263.

³⁶ do. III Nr. 387.

³⁷ do. IV Nr. 909.

³⁸ do. III Nr. 432.

³⁹ Kbh. Diplom. III 312 og 740.

⁴⁰ Sjøll. Reg. Nr. 22 pag. 16 Nr. 23 509; Danske Saml. Urtegaardsvæsen 869.

⁴¹ Brock: Rosenborg 86—87.

kommando over Gartneren, — slut med det, som Thura havde sat i Rim:

..... Og tog ej Gartneren sin Gerning vel i Agt,
da blev med Eftertryk det ham i Tanke bragt .....

Imidlertid varede heller ikke denne Ordning ret længe, for i 1663 genindførtes den foran omtalte gottorpske Ordning med Übelacher og hans daværende Fælle i Køkkenhaven (se senere). Efter 5 Aars Forløb omtales Û. som forhenværende;⁴² muligvis er han dog først afskediget endeligt i 1671;⁴³ i Grundtaxten for 1689 omtales han endnu.³⁹ Han var gift med *Anna Margrethe*, Enke efter en Barber *Hempel*; hun blev begravet 26/4 1708, — det samme Aar som Û. sandsynligvis selv afgik ved Døden.⁴³ — C. Û. fik i 1656 foræret en Æresklædning af Kongen og fik ved sin Afsked bevilliget ½ Aars Husleje (25 Rdl.)⁴⁴

I Køkkenhaven ved Rosenborg virkede til en Begyndelse Gartner *Claus Scheer*, som havde afløst L. Michelsen; han fik Ansættelse under 7/2 1649 og havde en halvaarlig Løn paa 110 Dlr. Scheer afskedigedes allerede 17. April 1657,⁴⁵ men fortsatte derefter som Handelsgartner i Hovedstaden, og han hørte til dem, der under Københavns Belejring mistede deres Jord og derfor som Erstatning fik overdraget en Havegrund.⁴⁶

Som hans Efterfølger i Køkkenhaven fik *Heinrich Dehne* Ud nævnelse under 21. April 1657, og til en Begyndelse skulde han have samme Løn og Kostgodtgørelse som sin Formand.⁴⁷ Denne Ordning varede imidlertid heller ikke ret længe; allerede 6 Aar efter oprettedes der med Dehne og forannævnte Übelacher en Kontrakt om Havens Dyrkning efter det før anvendte gottorpske Princip, hvorefter de aarligt skulde have henh. 700 og 900 Rdlr. og iøvrigt for egen Regning skulde besørge Dyrkningen. Før Ordningen oprettedes, udfærdigedes af Gartnerne et Overslag.⁴⁸ I dette Overslag anførte Dehne for sin Part de aarlige Udgifter til Køkkenhaven til Lønning for Gartneren 50 Rdlr., Kostpenge til samme 50 Rdlr., Løn til en Svend 20 Rdlr., Kostpenge til samme 40 Rdlr., Løn til en Dreng 10 Rdlr. og Kostpenge til ham 40 Rdlr. Da Dehne imidlertid selv hidtil havde maattet forrette baade Svende- og Drengearbejde, og Hofstaten og Haven stadig udvide-

⁴² Embedsudn. under Rentekamm. I 1660—99; Afregnb. 1656—63 fol. 21 m. fl.

⁴³ Fortegnelse over Hofetaten, udarb. af Arkivar H. C. Roede, Rigsarkivet (i det efterf. forkortet til: Roedes Register).

⁴⁴ Marquard: Kammerregnsk. 35, 75.

⁴⁵ Embedsudn. u. Rentekamm. Afregn. A fol. 149.

⁴⁶ Kbh. Dipl. VI 360.

⁴⁷ do. III 468.

⁴⁸ Brock: Rosenborg 97 ff.

des, vilde det være umuligt i Fremtiden at bestyre Haven med saa faa Folk; han androg derfor om, at Kongen yderligere vilde bevillige ham 60 Rdlr. til Lønning og Kostpenge til endnu en Svend. Endvidere udkrævedes 224 Rdlr. til 6 Arbejdskarle a 1 Mrk. daglig fra 1. Marts til 31. Okt. (eller i 8 Maaneder af 28 Arbejdsdage), 115 Rdlr. 3 Mrk. til 6 Koner a 11 Sk. daglig fra 1. April til 30. Sept. (eller i 6 Maaneder a 28 Arbejdsdage) samt 40 Rdlr. aarligt til Frø; endelig til forskellige Redskaber 55 Rdlr. 2 Mrk. — Han tilføjer, at han hidtil aarlig fra den kgl. Vinkælder har faaet 15 Oksehoveder til Surkaal og fra Holmen 15 Tylter Brædder til at lægge over Artiskokkerne i Kælderen; paa Gødningen, som skal anvendes i Haven, kan han ikke sætte Prisen. — Da hans Overslag tilsammen lød paa 704 Rdlr. 5 Mrk., og der som anført blev ham bevilliget 700 Rdlr., har han altsaa til Køkkenhavens Drift for egen Regning faaet, hvad han behøvede; for denne Sum forpligtede han sig til ikke alene som forhen at forsyne det kgl. Køkken med det nødvendige, men ogsaa saavidt muligt i alle Henseender at forbedre Haven.

Mindre heldig var Übelacher ved denne Lejlighed. Han beregnede sine Udgifter til Kostpenge til Gartneren 50, Lønning 60, Kostpenge til 4 Svende a 40 Rdlr. (160), Lønning til disse a 20 (80), Kostpenge til 2 Drengene a 40 (80), Lønninger a 10 (20); fra April til St. Hans Lønning til 20 Arbejdsfolk a 11 sk. i 12 Uger 165 Rdlr., fra St. Hans til Mikkelsdag 16 Pers. a 11 i 13 Uger 141 Rdlr. 2 Mrk. 4 Sk.; fra Mikkelsdag til Mortensdag Lønning til 10 Karle a 14 Sk. daglig i 6 Uger (52½ Rdlr.), fra Mortensdag til 1. Marts Lønning til 8 Arbejdsfolk i 15 Uger (82 Rdlr. 1 Mrk. 2 Sk.) og fra 1. Marts til 1. April Lønning til 12 Arbejdsfolk a 1 Mrk. daglig i 4 Uger (48 Rdlr.); tilsammen blev dette 939 Rdlr. 6 Sk. Til Blomsterfrø, Lægeplanter og Badeurter udkrævedes 50 Rdlr. og til forskell. Redskaber og andre Udgifter 104 Rdlr. Overslaget, der er dateret 12/4 1663, lød saaledes paa 1093 Rdlr. 6 Sk. (excl. Gødning); men da han kun fik 900 bevilliget, har det formodentlig knebet for ham at bestride Udgifterne.

Kontrakten med ham af 5/7 1663 lyder, at eftersom Hans kongelige Majestæt naadigst haver bevilliget mig bemeldte Kasper Übelacher for kongelig Majestæt den store Hauges Vedligeholdelse aarligen at nyde 900 Rdlr., da derimod tilforpligter jeg mig hermed bemeldte Hauge med mit eget Folk og paa min egen Bekostning saaledes at indrette, bearbejde og renholde, saasom det til dens Sirat og Forbedring udkræves og forsvarligt være kan, og efter den Anordning, mig af Forvalteren paa Rosenborg derom ordineret vorder, saa og aarlig i det Ringeste 60 unge Æble- og Pæretræer, 30 Kirsebærtræer at pøde og fortsætte, saasom og af Kjærnerne at sætte og ellers af Abrikos-, Fersken-, Mandel-, Blomme-, Kvæde- og allehaande andre Slags Træer, hvad Navn de og have kan, aarligen at opelske og propagere og i en saadan kongelig Lysthaug fornødentlig eragtes, saavidt yderst muligt være kan. Hvis andre rare Gevæxter af Træer, Planter, Blomster og deslige, som

nu forhaanden er, vil jeg ikke formindske, men heller konservere, og alle Slags til Haugens Sirat at forbedre og formere lade mig højst være anlegen, desligeste hvis Frugter af Æbler, Pærer, Kirsebær, Blommer, Stikkelsbær, Ribs, Jordbær og anden Væxt, som til de kongelige Taffeler, de kongelige Prindsler og Prindsesser og ellers saavel som alt, hvis Sukkerbageren til at indsynte, item udi kongelig Majestæts Kjøkken saa og til Medicin og til at destillere behøves, samt hvis Blomster til Gemakkerne, item Maden og Konfekten med at sire kunde begjæres, det belover jeg altsammen at forsyne og forskaffe uden nogen Manquement, saavel som hvis af Æbler, Pærer og deslige Frugter Sommeren over ikke vorder forbrugt, det skal jeg tørre og til Hofspisningens Fornødenhed i Beredskab holde; ej heller skal jeg noget af store Gevæxter sælge, medmindre noget af Blomsterværk kunde blive tilovers, som ej Hofholdningens Brug behøves, det da være mig frit bevilget at sælge og til andre fremmede Gevæxters Indkjøb at anvende; til hvilket Forskrevne altsammen at forskaffe, vedligeholde og uden Afgang at kontinuere jeg Hans kongelige Majestæt aldeles ingen videre Omkostning enten til min egen og behøvende Svendes og Drenges Løn og Underholdning, item til Lugekvinder og andre Arbeidsfolk, til Haugens Fornødenhed at holde, Frø at købe og saa, Materialer, Værktøj, Møg til Gjødnings eller hvad andet Fornødenhed mere nævnes kan, skal til Regnskab føre, men med forberemmedte 900 Rdlr. aarligen for alt des Udkrævende vil og bør være kontent. Hvorfor vi kongelig Majestæts Rentemestre paa højstbemeldte vores allernaadigste Herres Vegne handelighaver lovet og tilsagt, at fornævnte Mester Kasper bemeldte Summa heraf kongelig Majestæts Skatkammer kvartaliter rigtig vorde erlagt .....

Ej heller denne Ordning bestod ret længe; under 14/1 1666 blev det overdraget Slotsforvalteren *Anders Thomsen*, fra den 1ste i s. Maaned overensstemmende med de tidligere Kontrakter at drive Haverne ved Rosenborg under eet for et aarligt Beløb af 3000 Rdlr., heri indbefattet hans Løn som Slotsforvalter. I sit Overslag af 1663 havde A. T. opgivet sine Udgifter til Vedligeholdelse af den tredie (»lille«) Have ved Rosenborg til 50 Rdlr. til en Dreng, 50 Rdlr. til Sommerplanter og andre Vækster, 32 Rdlr. til Drivkasser, Ballier, Urtepotter og Melonglas.⁴⁹

Der opsattes et omfattende Dokument over, hvad A. T. skulde tage sig af; han havde Ret til at afskedige og antage Gartnere o. s. v. Om Anders Thomsen selv ved vi iøvrigt, at han fra 1662 var antaget som Gartner ved »den lille Lysthave« ved Rosenborg, men allerede Aaret derefter var han ophøjet til at være Slotsfoged og Forvalter ved Slottet og vedblev at have denne Stilling til sin Død. Udnævnelsen af 1666 gav ham Inspektionen over de 3 Haver, der nu regnedes med i Rosenborg, nemlig Lysthaven, Køkkenhaven og den lille Lysthave.⁵⁰ Det er typisk for hans overordnede Stilling, at skønt der er flere andre Gartnere under ham, er han den eneste, der i hvert Fald i et enkelt Aar (1679) modtager

⁴⁹ Rentek. Bestallings. Protokoller 4. 154—159.

⁵⁰ Roedes Register, Rigsarkivet.

Nytaarsgratiale af Kongen.⁵¹ Han var gift 2 Gange; den første Kone, hvis Navn ikke er kendt, døde 10/5 1665; den næste var *Sophie Amalie Kalthof*, der døde 19/4 1689; selv omkom han ved Amalienborgs Brand 15/4 1689.^{52, 57} —

Under Anders Thomsen var baade Übelacher og Dehne ansat i Haverne; sidstnævnte fik fra 1/1 1671 paany Udnævnelse som Gartner i Køkkenhaven;⁵³ han fik 16/5 1668 Tilladelse til at blive kopuleret med *Dorothea Hansen* og kaldtes da Hofgartner;⁵⁴ hans Enke blev gift med Eftermanden, *J. S. Karup* (se senere).

Ogsaa en tredie Gartner har der været under Anders Thomsen, nemlig *Johann Clodius*; det kunde være fristende efter det ovenfor nævnte om Gartnerne ved Lysthaven og Køkkenhaven at placere denne Gartner ved »den lille Lysthave«, og det er muligt, men ikke sandsynligt, at han har været ansat der. Snarere er det vel saadan, at Clodius en kortere Tid har været ansat i Haven for at bringe bedre Økonomi ind i dens Styrelse og navnlig for at sørge for, at der præsteredes større Leverancer til Hofholdningen; man ved i hvert Fald om ham, at han i Perioden 26/7 1668 til 1/1 1669 har leveret ikke mindre end 6184 »Gartnerspisser« til Hofholdningen, — bestaaende af Salat, Æbler m. m. m.⁵⁵ — Clodius var iøvrigt ansat paa Gottorp.⁵⁶ Han var her knyttet til Slottet og havde anlagt den derværende saakaldte gamle Have; han erklæredes for at være en »vidt berømt og forfaren Gartner«; han havde i 37 Aar forestaaet den nævnte Have som var bleven til under Hertug Frederik III (1597—1659); det berettes yderligere om ham, at han havde indført »mange nye italienske og franske Kiøkkenvexter«, — desuden har han sikkert været i hvert Fald en meget væsentlig Aarsag til, at den saakaldte gottorpske Ordning med Hensyn til Havernes Drift (som er omtalt foran) har været forbilledlig og derfor indførtes til Rosenborg, og at han selv (i hvert Fald i en kortere Periode) kom til at virke i denne Have.

I hvert Fald i Køkkenhaven ansattes umiddelbart efter Thomsens Død *Nicolaj* (el. Nicolaus) *Tödtke* (el. Detkie),⁵⁸ der i 1688

⁵¹ Marquard: Kammerregnsk. 535; Gartneren i Køkkenhaven fik 1672—78 10 Rdlr. og igen 1690—95; Gt. i Lysthaven 1690—99 20 Rdlr. i Nyaarsgratiale.

⁵² Roedes Register; jevnf. L. Bobé: Operahusets Brand, 1889, S. 51, 63.

⁵³ Embedsudn. u. Rentekamm. Bb. 15 fol. 17—18.

⁵⁴ Innländische Registrant 1668 S. 267.

⁵⁵ Hist. Medd. om Kbh. 2. R. IV 30.

⁵⁶ Pontoppidan: Den danske Atlas VII 569; Den d. Vitruv. II 250.

⁵⁷ Om Anders Thomsen se ogsaa Marquard: Kammerregnsk. 67, 214, 218, 223, 233, 241, 315.

⁵⁸ Roedes Register; jevnf. Bestallingsbogen Bb 20 fol. 128—29, d. v. s. S. 733.

—89 besad ikke mindre end 6 Vaaninger i Gothersgade.⁵⁹ Han blev 28/11 1685 gift med *Dorothea Karch*,⁵⁸ men iøvrigt ved vi ikke mere om ham. Det maa formodes, at han er entlediget (eller død), da der i 1689 kom en ny Gartner baade for Køkkenhaven og Lysthaven. (Det maa undre Forf., at ingen af Rosenberg og Havens Skildrere før har nævnt ham eller Clodius som Gartner her).⁶⁰

Den næste Gartner, *Frederik Dreas*, som ansattes 1/5 1689,⁶¹ havde rimeligvis begge Haver under sig, — i hvert Fald et Aars Tid. Han foretog en Del Indkøb til Haverne, f. Eks. Laurbærtræer, og havde til Daglejere i 1690 og 1691 ialt 400 Rdl. Han omlagde 4 Kvarterer i Rosenberg Have, fik Glas til Melondyrkning og havde i de 9 Aar, han var Gartner, 300 Rdlr. om Aaret, foruden 20 Rdlr. i Nytaarsgratiale (det samme som Gartneren paa Amalienborg, det højeste, nogen Gartner i Datiden fik).⁶² Af og til hentedes han til Hjælp for Gartneren paa Jægersborg, og i 1699 forflyttedes han selv derud;⁶³ herfra søgte han i 1703 Stillingen som Amtsforvalter i Pinneberg,⁶⁴ uden dog at faa den; han var da »forhenværende« Gartner, og man maa vel antage, at han var Tysker, siden han vilde til Pinneberg. Den 10/6 1689 blev han viet til *Cathrine Maria*, der (1704) efterlevede ham⁶⁵ og hævede Pension i hvert Fald saa sent som 1706.⁶⁶

Samtidig med Frederik Dreas var fra 28/11 1690 *Jørgen Severin Karup* Gartner i Køkkenhaven, og ved Dreas's Forflyttelse til Jægersborg tillige i Lysthaven, a d i n t e r i m det sidste Sted.^{65, 67} Til en Begyndelse havde han en Sum af 1000 Rdlr. til Lysthaven og 700 til Køkkenhaven, — senere 1200 til førstn.. I hans Funktionstid skete der store Forandringer i Haverne, — store Træer hentedes langvejs fra, og Orangerihuset byggedes, hvorfor der til sidstnævntes Pasning maatte ansættes en særlig Gartner; fra 1711 maatte Mester Jørgen (som han gerne kaldtes) til dette Formaal afse 200 Rdlr. af sin Indtægt fra Lysthaven.^{66, 68} — Karup var gift to Gange; første Gang med *Dorothea Hansen*, der var Enke

⁵⁹ Kbh. Diplom. III 661 ff.

⁶⁰ Chr. Pedersen: *Rosenborg Have*; Brock: *Efterr. om Rosenberg*; Cl. Jensen i *Danm. Havebr. og Gartneri til 1919 m. fl.*

⁶¹ Bestallingsbogen 15 fol. 17—18.

⁶² Marquard: *Kammerregnsk.* 388, 401, 403, 414, 427, 432, 446, 458, 461, 464, 467, 477, 491, 501, 521, 527, 535.

⁶³ Jevn. Medd. fra Gentofte hist. top. Selsk. 1932 396.

⁶⁴ Rentek. kgl. Resol. Nr. 30 af 1703.

⁶⁵ Roedes Register.

⁶⁶ Partikulærk. Regnskaber.

⁶⁷ Bestallingsb. 20 a 344—45.

⁶⁸ Brock: *Rosenborg I* 116, II 39; Marquard: *Kammerregnsk.* 453, 475, 483, 491, 508, 518, 522, 528, 535.

efter Gartner Dehne (Formanden); de blev viet c. 9/2 1691; Konen begravedes i August 1711. Anden Gang blev han gift med *Margrete Badstenberg*, der var døbt 29/3 1682, Datter af Kobbersmedemester Lorenz B. Efter K.s Død i 1721 giftede Enken sig 22/5 1722 med Major *Kruckow*, og hun døde selv 1727.^{65, 68} — Ligesom andre af Kongens Gartnere havde Krarup Ret til at sælge Frø fra Torvet i København.⁶⁹

Rosenborgs første Orangerigartner blev *Peter Schenckel*.⁷⁰ Han havde været ansat ved Sophie Amalienborg, hvor han 9/3 1695 blev adjungerende og succederende Gartner hos sin Svigerfader, *Adam Löscher* (se under Amalienborg). Hans Arbejde paa Rosenborg blev yderst kort, idet han døde i samme Aar, som han blev udnævnt. Han blev begravet 27/8 1711.⁶⁶ Han var c. 25/2 1696 bleven viet til *Ulrikka Eleonora Löscher*, der var Enke efter Forgængerens paa Amalienborg, og som begravedes 25/8 1711, to Dage før hendes Mand.⁶⁵

Den næste Orangerigartner kom (til Gengæld for Karups ringe Indsats), til at gøre en overordentlig stor Gerning, og hans Navn hører til de Navne, som man ikke blot i Havekunsten, men ogsaa i Bygningskunstens Verden nævner med megen Ære. Denne Orangerigartner var *Johan Cornelius Krieger*.

Han var født 1683. Han formodes at være af hollandsk Afstamning og Søn af *Christian Krüger*.⁷¹ Denne havde været Urtegaardsmand paa Jægersborg til 1690 og blev derefter Gartner paa Kronborg Slot, hvor han formentlig virkede til sin Død. Han var d. 15/10 1694 bleven viet til *Cathrine Katterberg*, der var født 28/6 1664, Datter af Raadmand Johan K. i Køge, og døde 3/5 1696; Krüger selv blev begravet 16/6 1716.⁷² — Krieger stavede selv som ung sit Navn som Krüger, og det er egentlig først, da han begynder at blive bekendt som Arkitekt, at han fører det ovenn. fulde Navn som Krieger.⁷³ — Han blev oplært i Gartneriet i Frederiksberg Slotshave og fik som »Gesell« et under 27/1 1705 dateret Rejsepas til Holland, England m. fl. Lande. Rimeligvis er det ikke tilfældigt, at Holland nævnes først, — dels var den almindelige Gartner-Forbindelse med dette Land ogsaa dengang ret intim, dels er det muligt, at K. har haft Slægtinge, han vilde besøge i dette Land. — Hjemkommen fra Udlandet er K. hur-

⁶⁹ Kbh. Diplom. VII 551.

⁷⁰ Brock: Rosenborg II 39; Friis; Samlinger 97; Meier: Frederiksberg I 78—79.

⁷¹ De danske Byggefag I 32; Hist. Medd. om Købh. 2 R. II 467 ff. Weilbach: Dansk Bygningskunst (1930) S. 30—32, 38, 50, 64, 65, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 76.

⁷² Roedes Register; Ass. Kbrs. Kgl. Bef. 18/3 1690, Protok. 1689/92 fol. 129 x. Se ogsaa Pedersen: Kronborg S. 158 m. fl.

tigt derefter beskæftiget med Slotshaven paa Vallø, derefter med Haveanlægget paa Kongens (Ny) Torv, ved Ridebanen (Amalienborg), Palæet ved Børsen (Prinsens) m. fl.⁷³ Han faar fra Okt. til Nytaar 1712 100 Rdlr. i Gage for Arbejdet med de to Pladser ved Kongens Torv og Haven bag Ridebanen og i Juni 1711 100 Rdlr. til Fortsættelse af Arbejdet med Kg. Torv og Ridebanehaven; fra 1711 er der ham tillagt dette Beløb for Opsyn m. v. ved Palæhaven (Prinsens Palæ) foruden visse Beløb til Indkøb, Omlægninger, Indretning af Orangeri m. m., — senere desuden Honorar for Byggearbejder ved dette Palæ.

Ved Peder Schneckels Død overtog Krieger fra 4de Kvartal af 1711 formedelst 500 Rdlr. om Aaret Tilsynet med Orangerierne paa Rosenborg;⁷³ den relativ store Gage for dette Tilsyn maa formentlig ses baade som en Vurdering af, hvad Kongen nu vilde have ud af Orangerierne, og af netop Kriegers Dygtighed til dette Arbejde.

Ved det næste Gartner-Dødsfald i Rosenborg (J. S. Karups 1721) udnævntes Krieger til Gartner baade for Lysthaven og Køkkenhaven, og han benævnes i Confirmations-Bestallingen af 1731 baade som Hof-Gartner og Lyst- og Køkkenhave-Gartner,⁷⁴ — i Henhold til efterfølgende:

Vi Christian den Sjette o. s. v. ....

gøre alle vitterligt, at Vi allernaadigst have bestillet og antaget, ligesom Vi ogsaa hermed bestiller og antager Johann Cornelius Krieger til Vor Hof-Gartner ved Rosenborg Lyst- og Køkkenhave saaledes, at han skal være Os som sin absolute og suveræne Arve-Konge og Herre tro, huld og lydlig; Vor Nytte og Bedste efter yderste Formue søge og ramme, men Skade og Fortræd derimod, saa vidt det staaer til ham, søge at forebygge og afvende. I Særdeleshed skal han med Troeskab og Flid forestaa sin Bestilling saaledes:

- 1) at han fra Aar til Aar omlægger alle Blomsterpartierne og bringer dem i en saadan Harmoni, at de kan tage det op med de berømteste Partier og, hvad Mærkværdighed angaar, blive deres Lige.
- 2) De tvende Rosenpartier, der ligger foran Slottet, der hvor Dueslaget har staaet, og hvor nu Kampen mellem Løven og Hesten findes, skal udbedres af ham med Træer.
- 3) Alle Træer og Hække i Haven skal han rense, omgrave, gøde og udbedre og i Fremtiden ogsaa holde rene og sirlige og i saa god en Orden, at han, naar en Hæk eller et Træ af dem, der nu findes, skulde gaa ud eller ødelægges, straks paa egen Bekostning igen paa Stedet planter samme Slags, 12 Aar gamle, Træer. Men hvis der paa Grund af en uformodet streng Vinter skulde ske særlig Skade paa disse, skal han være fritaget for at erstatte dem, ligesom han heller ikke skal erstatte de forhaandenværende gamle Træer i Alleerne, som paa Grund af Grundvandet virkelig gaar ud eller som til Dels maatte befindes at være angrebet.
- 4) Over alle de her forhaandenværende Træer og Vækster, eller hvad der

⁷³ Partikulærkam. Regnskaber.

⁷⁴ Partikulærk. Bestallings- og Instruktionsprtok. Nr. 1 og 2 (27/8 31) (jevnf. 24/12 1746); Brock: Rosenborg II 39 ff.

ellers hører til denne Have, skal han udarbejde et tilforladeligt Inventarium, hvori han ogsaa fremtidigt hvert Nytaar tydeligt skal indføre, hvad der maatte afgaa eller komme til, og rigtigt indlevere dette Inventar i Vort Particulærkammers Kasse, til Revision af saadanne Sager.

- 5) Skal han ligeledes tilholdes og forpligtes til rigtigt at afgive Leverancer til det kgl. Hofkøkken i Henhold til derom sluttet Akkord, hvorimod der skal betales ham af Vor Particulærkasse i fast aarlig Gage 1500 Rdlr. for det ovenanførte Arbejde og de præsterede Leverancer.
- 7) Til de til Havearbejdet fornødne Daglejere nyder han fra 1. April 1731 til 1. April 1732 ialt 300 Rdlr. og de følgende Aar 250 Rdlr. aarligt, og maa han selv uden yderligere Betaling anskaffe alle de nødvendige Materialer, saasom Skovle, Hakker og Trillebøre.
- 8) Det hidtil denne Have tillagte Brænde, nemlig 12 Favne aarligt, vil ligeledes blive ham frit leveret, og endelig
- 9) beholder han til egen Disposition og Benyttelse alt, hvad der maatte blive tilovers udover det, han af Havens Planter og Frugter i Henhold til den sluttede Akkord er pligtig at levere, alt dog paa den udtrykkelige Betingelse, at han helt og holdent skal være allerunderdanigst skyldig og forpligtet til desforuden bestandig at præstere alt, hvad der hører til samme Haves Vedligeholdelse, saasom Træer, Urter, Løg og andre Vækster, og det dermed forbundne Arbejde, samt den lovede Leverance for de ham derfor aarligt tillagte Femten Hundrede Rigsdaler, som ovenfor anført. Dets til Bekræftelse under Vor kongelige Haand og herpaa trykte Segl. Givet paa Vort Slot Rosenborg, den 27. Juni A^o 1731.

(L. S.)

Christian R.

Foruden som Gartner har K. aabenbart tidligt opnaaet at vise stor Dygtighed som Arkitekt, og her gjorde han Karriere. I 1722 udnævntes han til Bygningsinspektør, og allerede 3 Aar efter er han bleven Overlandbygmester, — en Virksomhed, der dog fra 1733 henlagdes til *L. Thura*, hvorved K. igen knyttedes nøjere til Rosenborg. I hans »Byggeperiode« var han baade Arkitekt, Havearkitekt, Anlægsgartner og Bygningsentreprenør, og det er ikke muligt at adskille hans offentlige som private Virksomhed saa lidt som de ovennævnte Specialer.⁷⁵ Han er tildels med Rette kaldt Danmarks første Havearkitekt. —

Paa Rosenborg ombyggede han bl. a. Orangerierne, opførte Lysthuse, nyindrettede Indhegningerne m. m., og havde det gartneriske Tilsyn med Statens Planteskole ved Volden, hvor nu Sølvgades tidligere Kaserne ligger, — anlagde Parken ved Fredensborg o. m. a.⁷⁶ I 1740 ansøgte han om Stillingen som Gartner ved »den gamle Have« ved Gottorp Slot, uden dog at faa den; den var bleven ledig efter hans Broder *Johan Christoph Krügers* Død, og i sin Ansøgning nævner han som sin Motivering bl. a. Hensynet til Broderens efterladte 8 Børn.⁷⁶ I 1746 benævnes han Hof-

⁷⁵ Biograf. Leksik. XII (1938) S. 300—01, 315—16. Hist. Medd. 2 II 502.

⁷⁶ Rentek. kgl. tyske Resol. Nr. 107 af 23/4 1740.

gartner,⁷⁵ fratraadte i 1749 Stillingen paa Rosenborg og fik s. A. Titel som Justitsraad.⁷⁷ — Krieger blev 8/3 1713 gift i København med *Anne Matthiesen* (f. c. 1692), der var Datter af Klokker Søren M., men Ægteskabet opløstes i 1739; Konen blev begravet 13/4 1760. — Krieger blev Stamfader til den bekendte og udbredte Slægt af samme Navn. Sønnen *Severin K.* (f. 1713) blev Gartner. — I Pension fik han tilstaaet ikke mindre end 600 Rdlr.⁷⁷ Han døde 1755.⁷⁸

Under Krieger nedsattes en Havekommission til at skaffe Oplysning om Berettigelse af Udgifterne til Havernes Drift m. m. og Forslag til Nedsættelse af Udgifterne til Leverancer etc.

Denne Kommission, bestaaende af *J. C. von Reitzenstein* og *W. A. von der Osten*, afgav under 20/3 1744 følgende Betænkning, som Kongen efterfulgte med sin Resolution. Af Hensyn til det Indblik, dette Dokument giver ogsaa i andre Gartneres Forhold, gengives det i det følgende, kun lidet forkortet:⁸¹

*Allerdurchlaughtigste stormægtigste
allernaadigste Arvekonge
og Herre!*

Vi skal herved allerunderdanigst tilkendegive Eders kongelige Majestæt, hvor vidt vi er kommet til Forstaaelse med samtlige i Eders Majestæts Tjeneste staaende Gartnere paa den Maade, at den hidtil bestaaende Taxt, efter hvilken de til det kongelige Køkken leverede Haveprodukter er blevet betalt proportionalt, kan ophæves, og Eders Majestæts Køkken dog ogsaa i Fremtiden kan forsynes med lige saa mange og lige saa gode Haveprodukter som hidtil.

Vor allerunderdanigste, ringe Mening, og de Forslag, vi har stillet de Gartnere, der er blevet stævnet for os, er da altsaa i Særdeleshed gaaet ud paa, at Taksten som allerede omtalt for Fremtiden skulde afskaffes, og at de altsaa skulde yde deres Leverance frit og uden en saadan Betaling, og det mindst i samme Omfang og af samme Kvalitet som afvigte Aar, da denne vel var bedst.

Men for at afhjælpe de Indvendinger, de har gjort derimod, hvorfra nemlig saa de Udgifter, som de hidtil har haft med saadan Leverance, nemlig til de dertil nødvendige Frø a parte nødvendige Have-Materialer og Dæk-Vinduer til de tidlige Vækster, flere Svende og Folk end ellers og en ekstra Vogn til Transport af Leverancen hvorhos det kongelige Hof befinder sig, hvilket de hidtil alt sammen selv har maattet bestride, nu for Fremtiden skulde tages, saa har vi, i Forventning om senere allernaadigste Approbation, tilstaaet dem alle, for alt dette, aarlig omtrent Halvdelen af hvad de har faaet efter Taksten i afvigte Aar, som Tillæg i Form af en samlet Sum, for lige saa meget som de har leveret afvigte Aar; men samtidig har vi ogsaa

⁷⁷ Partikulærk. kgl. Resol. Nr. 41 af 18/10 1749.

⁷⁸ NB. Kriegers Indsats som Arkitekt er det ikke her Stedet at komme ind paa.

⁷⁹ Se bl. a. Rentek. kgl. tyske Resol. Nr. 245 af 8/13 1749 og Rentek. kgl. Resol. Nr. 143 af 31/5 1751.

⁸⁰ Jevnf. Lorenzen: Københ. Palæer I 32 ff.

⁸¹ Forstill. ved kgl. Resol. af 9/4 1744 ang. Gartnerne ved de kgl. Haver i Sjæll.; Rentek. Renteskriverkontor. Oversættelse fra Tysk.

bestræbt os for at overtale enhver af dem til, saavidt det paa den anden Side var muligt, at lade noget fradrage i den til Dels ret anselige Sum, som de hidtil har faaet aarlig, foruden deres Gage, til Daglejere og andre Ting, der var nødvendige til Vedligeholdelse af deres Haver, og i Særdeleshed at fastsætte en vis Sum for enhver for alt overhovedet, i Stedet for at de hidtil ofte efter deres indsendte Lister har faaet mere eller mindre i et Aar end i andre, ogsaa i Særdeleshed med største Alvor beflittet os paa, at denne Sum kunde stipuleres saa moderat som overhovedet muligt, for at der i Modsætning til de tidligere Aar kunde spares saa meget som muligt.

I denne Behandling er vi da kommet saa vidt som følger:

- 1) *Krieger* paa Rosenborg er ikke blandt dem, der hidtil er blevet betalt saaledes efter Taksten for Leverancen, men derimod har han for saadan Leverance overhovedet aarlig faaet 900 Rigsdaler og for Vedligeholdelse af Lysthaven aarlig 1000 Rd., tilsammen 1900 Rd., hvorfor han bl. a. daglig maa levere 6 Retter Grønsager til det kongelige Køkken. Men ifølge den nu med ham indgaaede Aftale, vil han aarlig være tilfreds med 1800 Rd. for det hele og derfor, i St. f. de 6 Retter, for Fremtiden daglig levere 8 Retter Grønsager i de 8 Maaneder April—November, i de øvrige 4 Maaneder, altsaa Dec.—Marts, derimod daglig 6 Retter, samt stadigvæk daglig i det mindste saa meget til »Essens Verbesserung« som hidtil, og alt hvad der ellers vokser i Haverne, hvilket han forsikrer er det yderste, hvortil han kan bekvemme sig, og altsaa vil lade omordne til, idet det dog kun skal gælde for hans Person saa længe han lever og bliver ved Haverne.
- 2) *Gartner Bruhn* paa Amalienborg har i afvigte Aar faaet 1929 Rd. til Vedligeholdelse af Amalienborg Have, til sig selv og Arbejdsfolk samt alt dertil hørende, og for Leverancen 494 Rd., følgelig overhovedet 2423 Rd. for alt! Paa indtrængende Anmodning har han imidlertid nu bekvemmet sig til for Fremtiden aarlig at lade sig nøje med 2100 Rd. for alt, og at levere mindst lige saa mange Køkkenurter som afvigte Aar i Køkkenet samt alt hvad der ellers vokser i Haven, hvorved det saa kunde blive, saa længe han lever og bliver ved Haven, saafremt det altsaa allernaadigst behager Eders kongelige Majestæt.
- 3) *Gerckens* paa Charlottenborg har i afvigte Aar modtaget 562 Rd. til Vedligeholdelse af Haven dér for sig selv og Arbejdere samt alt øvrigt, og 200 Rd. for Leverancen, altsaa ialt 762 Rd. Men med Nød og næppe har han endelig bekvemmet sig til, for Fremtiden at være tilfreds med 700 Rd. aarlig, og derfor at holde alt til Haven hørende i Stand, endvidere aarlig at levere mindst lige saa mange Køkkenurter som afvigte Aar til den kgl. Hofholdning, og alt hvad der ellers vokser i Haven; men samtidig har han beklaget sig meget over, at han sad meget haardt i det, da han havde mange Børn og ingen Formue, og følgelig gerne kunde have ønsket sig endnu en Smule mere om Aaret, hvilket da ogsaa kunde være at forunde og ønske ham, dog kun for hans Person saa længe han lever og bliver ved Haven.
- 4) *Voigt* paa Frederiksberg, som har en stor Have og meget forskelligt at vedligeholde, har i afvigte Aar til Vedligeholdelse af Haven faaet 3905 Rd. til sig selv som Slotsforvalter og Gartner samt Arbejdere (Maleren Constantin medregnet), endvidere Materialer og alt andet, og for Leverancen 319 Rd., altsaa ialt 4224 Rd. — Man har herved gjort ham forskellige Forslag, for at faa fradraget tilstrækkeligt fra en saa betydelig Sum, men det yderste, hvortil han kunde strække sig udgør 4000 Rd. for alt. Ganske vist har jeg, Cammer-Direktør von Osten, foreholdt ham, at jeg vilde vove at paatage mig Underholdet af Haven med samt Leverancen for 3000 Rd. aarlig, og endog deraf at give ham, Gartneren, 348

Rd. aarlig i Pension, saafremt han kunde tænke sig at gaa ind derpaa, hvis ogsaa jeg fik leveret den Fourage og det Korn, som han plejede at faa; men han, Gartner Voigt, har trods alt hævdet, ikke at kunne forpligte sig til nogen mindre Sum end ovennævnte, men Leverancen vilde han yde for det samme iberegnet som afvigte Aar og levere alt, hvad der ellers vokser i Haven. — Vi henstiller altsaa allerunderdanigst til Eders kgl. Majestæt om allerhøjest i sin høje Naade at bevillige ham denne Sum, dog kun for hans Person saa længe han lever og bliver ved Haven, uden Følge for hans Efterfølgere, eller ogsaa allernaadigst at behage at træffe anden Beslutning.

Menageriet og den derværende Dyre-Have, som Gartner Voigt ogsaa har Raadighed over dør, er endnu at behandle foruden ovennævnte; til Underhold af de dertil hørende Folk og Indkøb af de dertil nødvendige Korn-Sorter som ikke leveres ham dertil in natura fra Hoffets Proviantforsyning, har Gartner Voigt i afvigte Aar hævet og udgivet 649 Rd., en højere Sum mener han heller ikke vil blive nødvendig i noget Aar i Fremtiden, og vil altsaa, saafremt der ogsaa dertil skal fastsættes en staaende Sum, gerne være tilfreds med denne ovennævnte. Men imidlertid tilstaaer han selv, i mangt et tidligere Aar, naar der nemlig har været færre Dyr end nu at passe, kun at have faaet en langt mindre Sum, og følgelig mener han, da efter dette Antallet af Dyr ogsaa igen kunde falde, at det vilde være langt mere i Kongens Interesse, om han kun forlangte det, og altsaa hverken mere eller mindre, som han faar Brug for til nævnte Menageri, aarlig og efterhaanden, saadan som det hidtil er sket, og at han fik det i Overensstemmelse med de Lister, han vil have at indgive derover, og som han vil føre saa korrekt, at han til enhver Tid kan aflægge Ed derpaa, ligesom ogsaa paa dem, han indgiver over bemeldte Arbejdere og Havemandskab. Dette henstiller vi da ligeledes allerunderdanigst til Eders kgl. Majestæts højeste og allernaadigste Fordogt-befindende.

- 5) Slotsforvalter og Gartner *Hertz* i Fredensborg har i afvigte Aar modtaget 1460 Rd. til Vedligeholdelse af den derværende Have og de omkringliggende Alleer for sig som Slotsforvalter og Gartner, samt til Folk, Materialer og alt dertil hørende, samt 40 Rd. for Leverancen til det kgl. Køkken og 100 Rd. for Leverancen til hendes Durchl. Fyrstinden af Øst-Frieslands Køkken, ialt 1600 Rd. — Han mener, at der ikke kan fradrages synderligt fra denne Sum, saafremt da Arbejdet i og ved Haven saavel som ved Slottet skal bestrides, især da han højt og helligt bedyrer, at han for sin Person ved alt dette hidtil næppe har kunnet faa til Livets Ophold for sig selv og mange Børn. — Ogsaa ham har da jeg, Cammer-Direktør von Osten, foreholdt, at jeg vilde paatage mig Vedligeholdelsen af alt ovennævnte for 1000 Kr. aarlig, og endda aarlig at give ham 300 Rd. deraf i Pension, hvis han agter at fratræde, hvorpaa han imidlertid har svaret, at hverken han ell. noget andet Menneske kunde affinde sig med nævnte Sum, og henstiller alt øvrigt til Eders kgl. Maj.'s allerhøjeste Naade.

Men imidlertid mener vi dog allerunderdanigst og ydmygst, at selv om Eders Majestæt allernaadigst vil behage at tilstaa ham den førstnævnte Sum paa 1460 Rd., han saa ligesom alle øvrige Gartnere kan være tilfreds med Halvdelen for de Leverancer, nemlig med 20 Rd. for den til det kgl. og med 50 Rd. for den til Hendes Durchl. Fyrstinden af Øst-Frieslands Køkken, altsaa med 1530 Rd. for det hele, og derfor levere alt hvad der vokser i Haven, uden Følge for den der engang skal følge efter ham i Tjenesten. — Dog henskyder vi ogsaa dette til Eders kgl. Majestæts højstegne allernaadigste Vilje og Befaling.

6) Gartner *Geis* paa Frederiksborg har i afvigte Aar modtaget 1174 Rd. til Vedligeholdelse af den derværende Have for sig selv og Arbejdere samt alt andet (hans Nytaarsgave iberegnet) og 226 Rd. for Leverancen, altsaa overhovedet tilsammen 1400 Rd. Og selv om vi med største Iver har bestræbt os for at faa ham til at erklære, at han kunde klare sig for en mindre Sum, saa haaber han dog ogsaa fremtidig at faa, hvad han hidtil har oppebaaret.

Ligesom de forrige er det ogsaa blevet foreholdt ham af mig, Cammer-Direktør von Osten, at jeg vilde vove at paatage mig Vedligeholdelsen af Haven med samt Leverancen for 1000 Rd. aarlig og endda at give ham, Gartneren, 300 Rd. deraf som aarlig Pension, saa fremt han vilde fratræde sin Stilling, hvorpaa han imidlertid svarede, at hverken ham eller noget andet Menneske kunde være tilfreds med det første, og at han, hvad det sidste angik, underkastede sig Eders Majestæts allernaadigste Vilje og Befaling. — Vilde nu Eders kgl. Majestæt allernaadigst tilstaa ham den førstnævnte Sum paa 1174 Rd., dog kun for hans Person, saa længe han lever og bliver ved Haven, saa kunde han følgelig dog ligesom alle de øvrige Gartnere være tilfreds med Halvdelen for Leverancen, nemlig med 113 Rd., da han saa paa denne Maade vilde faa 1287 Rd. for det hele, og derfor skulde levere alt, hvad der vokser i Haven.

De øvrige i Deres kgl. Majestæts Tjeneste staaende Gartnere her paa Sjælland er *Leitloff* paa Rosenborg, *Beynall* paa Kronborg, *Wagner* paa Bregentved og *Voigt* paa Frydenlund.

Den første, nemlig *Leitloff*, er egtl. Orangeri-Gartner, og sender derfor, da han ikke har nogen Jord at dyrke, ingen Leverance til det kgl. Køkken; for øvrigt er det, han oppebær, heller ikke synderlig meget, og vi har derfor ikke ment os nødsaget til at støvne ham for os.

De øvrige tre vil vel heller ikke kunne opgive noget af deres aarlige Indkomst, idet denne kun er ringe, eftersom

Beynall for alt overhovedet aarlig kun faar	206 Rd.
Wagner paa Bregentved.....	270 Rd.
og Voigt paa Frydenlund.....	425 Rd.

For Leverance har enhver af dem indtil Dato ogsaa kun faaet meget lidt. Imidlertid kunde dog ogsaa, efter dette, den ene Halvdel heraf bortfalde, og den anden Halvdel tilstaaes dem som en stadig, fast Sum, dog kun for deres Levetid saa længe de bliver i Tjenesten og uden Følge for deres Efterfølgere, og kun paa den Betingelse, at de derfor aarlig leverer nøjagtig den samme Leverance som afvigte Aar, da den har været bedst, og desuden alt hvad der vokser i Haven, uden at faa mere derfor.

Om og hvorvidt nu dette saavel som alt det forannævnte allernaadigst maatte blive billiget af Eders kgl. Majestæt, derom udbeder vi os herved en allernaadigst Resolution. Vi har ikke godt kunnet gaa de nuværende Gartnere, som allerede og til Dels allerede i mange Aar har været i Besiddelse af det hidtil oppebaarne, nærmere paa Livet end det er sket.

Hvis derimod den ene eller den anden af dem skulde gaa af, kunde den, der saa skal ansættes, saafremt det altsaa allernaadigst maatte være til Behag, vel beskæres endnu mere.

Imidlertid, da der som omtalt ikke for Tiden med Føje kan findes nogen bedre Udvej med de nuværende Gartnere, saa vilde vel efter vor ringe Mening det, der som før nævnt kan fradrages den hidtidige Taxt, være at acceptere, og dernæst Resten af samme Taxt være at tilstaa dem i deres faste aarlige Betalinger. Men da alligevel de største Betæneligheder ligger i Uge- og

Maanedslister over Arbejdernes Antal, hvilke Lister udgør saa store Summer, saa ansøger vi allerunderdanigst Eders kgl. Majestæt om, for saa vidt det behager Allerhøjstamme, at udpege en eller anden, som først og fremmest skulde attestere nævnte Uge- og Maanedslister, som hidtil er passeret efter den partikulære Cassa Instruction uden Attester og udelukkende har været betroet Kassererens Eftersyn, og følgelig stadig kontrollere Folkene og hvad der ellers er fornødent.

I øvrigt forbliver vi i allerdybeste Devotion

Eders kgl. Majestæts
 allerunderdanigste, trofaste og lydige
 Tjenere.

I. C. von Reitzenstein. W. A. von der Osten. C. v. Clausberg.
 Copenhagen
 d. 20. Martj 1744.

Allernaadigste Resolution.

Efter at vi allerlydigst har ladet os forebringe Indholdet af foranstaaende allerunderdanigste Forestilling, og deraf bl. a. har erfaret, hvorledes der vel overhovedet ikke kan indgaas nogen nærmere Akkord med vore nuværende Gartnere med Hensyn til den Indtægt, som de allerede og til Dels allerede i mange Aar har oppebaaret. Vi bifalder da efter vor Kommissions allerunderdanigste Forestilling, for den nærværende Tid og saa længe som vore paa-gældende, nuværende Gartnere er i Live og i Tjeneste ved vore Haver:

- 1) Den med Gartner Krieger paa Rosenborg truffne Aftale, hvorefter der betales ham, i Stedet for de hidtil aarligt i alt oppebaarne 1900 Rd., aarlig kun 1800 Rd. Courant, og han derfor leverer alt til vort vort Køkken, saaledes som det er beskrevet i foranstaaende allerunderdanigste Forestilling.
- 2) At det med de andre nuværende Gartnere, alt efter Dagene og Vedligeholdelses-Udgifterne, i Overensstemmelse med de sædvanlige Uge- og Maanedslister, i alle Henseender skal forblive saaledes som det hidtil har været; dog uden derfor at beskikke nogen, med ny Bekostning og ikke mindre Vidtløftighed og Betænelighed, til at føre Opsyn med Dag-Lejere og de nævnte Løster; men det er vor allernaadigste Vilje, at Gartnerne, mindet om deres Ed og Pligt, af vor Kommission skal advares alvorligt mod eventuel Overtrædelse, som uvægerligt vil faa sin Straf.
- 3) At derimod de hidtil bestaaende Taxter, efter hvilke vore Gartnere (undtagen Krieger) har faaet betalt de Køkkenurter, de har leveret til vort Køkken, fuldstændig skal ophæves, og Leverancen dog fuldt ud ydes af dem i saadant Omfang og af saadan Kvalitet, som det er sket afvigte Aar, dog at der skal tilstaaes dem af vort Rente-Kammer, fra hvilket saadanne Taxter hidtil er blevet betalt, for deres Levetid og uden videre Konsekvens, Halvdelen, og det gennemgaaende for alle, for at undgaa al Jalousi og Misfornøjelse, dog alene for Gartner Gerckens paa Charlottenborg, i Betragtning af Kommissionens allerunderdanigste Forbøn, tre Fjerdedele af det, som de respective, ifølge førnævnte allerunderdanigste Forestilling, har nydt afvigte Aar efter Taxten, som et fast Tillæg til deres aarlige Gage.
- 4) Endelig: Hvis en elleranden af de nuværende Gartnere gaar af, at saa den nye, der bliver at ansætte, vel kunde beskæres langt mere. Givet paa vort Slot Christiansborg i vor kgl. Residens-Stad København d. 9. April A^o 1744.

(L. S.)

in fidem.

Christian R.

I. C. von Reitzenstein.

Formodentlig for at aflaste Krieger overdroges det i 1722 *Jochim Nicolaus Roggenkamp* at forestaa Rosenborgs Orangerier.⁸² Han havde fire Aar før haft Tilsynet med de nyindrettede Orangerier i Palæhaven og fik for tre Fjerdingaars Tilsyn med disse udbetalt 75 Rdlr., i nogle senere Aar fik han 100 a 150 Rdlr. om Aaret herfor.⁸³ Han benyttedes da flittigt ogsaa andre Steder, f. Eks. ved Indretning af Orangerier paa Vallø (1723), assisterede Gartneren paa Skanderborg Slot med Hesteindkøb o. s. v.⁸⁴ Hans Udnævnelse, der er dateret 22/6 1722, lyder paa, at han skal være Gartner ved Palæet ved Børsen samtidigt med, at han er Gartner ved Kongens Torv, Huset ved Ridebanen samt Rosenborg Orangeri og Lysthave, og i 1731 benævnes han Orangeri- og Lystgartner; Gagen var da 500 Rdlr.⁸⁵ Efter Kriegers Udnævnelse til Overlandbygmester havde han fra 6/6 1739 Ret til at hæve hans Gage og Ugepenge.⁸⁶ Allerede to Aar derefter afgik han imidlertid ved Døden, begravet 24/3 1741;⁸⁷ hans Enke, *Dorothea Elisabeth*, med hvem han var bleven gift 12/10 1723, fik 100 Rdlr. i Pension^{88, 89} og fik desuden Lov til at beholde Mandens Indtægter, til Efterfølgeren tiltraadte Embedet.⁸⁷

Efter Roggenkamps Død overtoges hans Arbejde af *Johan Georg Leitloff*. Denne var født 1685⁸⁸ og udnævntes under 12/4 1741 til Gartner ved Kongens Torv ved Rosenborg og Palæhaven. I hans Bestalling⁸⁸ fastsattes en Gage paa 500 Rdlr. samt 200 Rdlr. til Daglejere og Arbejdsmaterialer, — dog fik han fra 1743 et Tillæg for Palæhaven paa 80 Rdlr., minus 1 %.⁸⁹ Ogsaa efter at Kronprinsen havde overtaget Palæet, fortsatte han ved dette paa samme Betingelse som før,⁹⁰ og hævdede Gagen ved Rosenborg. Af Nytaarsgratialeerne ses det, at han rangerer lige med Krieger og Amalienborggartneren, idet disse faar 20 Rdlr., mens alle andre kgl. Gartnere faar Halvdelen eller mindre end dette, — og denne Position bevarer han ogsaa efter at have fratraadt Rosenborg.⁹¹ — I 1749 skete der ved Omplacering af Gartnerne det, at baade Krieger og Leitloff afskedigedes fra Rosenborg, — mens den første blev Justitsraad (se foran), overdroges det Leitloff fremtidigt udelukkende at varetage Stillingen som Orangerigartner ved

⁸² Partikulærk. Bestallingspr. Nr. 1 S. 10.

⁸³ do. Regnskaber.

⁸⁴ Partikulærk. Resol. Nr. 65 af 22/6 1739.

⁸⁵ do. Nr. 77 af 3/5 1741.

⁸⁶ Roedes Register.

⁸⁷ Partikulærk. Resol. Nr. 63 af 12/4 1741! jevnf. Brock: Rosenborg II 39.

⁸⁸ Partikulærk. Resol. Nr. 90 af 12/4 1741.

⁸⁹ do. Nr. 30 af 20/2 1743.

⁹⁰ do. Nr. 69 af 23/6 1745.

⁹¹ do. Regnskaber.

det kgl. Palæ.⁹² For dette skulde han fra Januar 1750 have 500 Rdlr. plus 50 til Arbejdsfolk (senere ialt 1253). Orangerigartnerboligen ved Rosenborg, som han havde beboet, og som laa i Nærheden af Møntergade,⁹³ foresloges bortsolgt.⁹⁴ L. afgik ved Døden 18/11 1766;⁹⁵ han var gift 2 Gange; den første Kone begravedes 6/8 1734; den anden, der hed *Salome*, begravedes 28/10 1765. En Søn, *Friederich Ernst Leitloff*, var i 10 Aar Mestersvend hos Faderen paa Rosenborg og ansattes 16/4 1753 som kongelig Plantage-Gartner, — en Stilling, der ikke er til at definere nærmere, og hvorfra han 1/5 1758 afløses af *Peter Chr. Ebbisch*.⁹⁶

I disse Tider havde Slotsforvalteren ikke noget med Havernes Drift at gøre, men havde dog et vist Overopsyn dermed, — ligesaa med Planteskolen hinsides Rosenborg Have (ved Volden); dette ses bl. a. af en Auktion over Frugttræer i sidstn. Have, — dog synes Krieger og Slotsforvalteren paa en Maade at være lige-stillede.⁹⁷

(Fortsættes).

⁹² do. Resol. Nr. 40 af 11/10 1749.

⁹³ Den danske Vitruv. XXIV.

⁹⁴ Partikulærk. Resol. Nr. 41 af 18/10 1749 og Nr. 4 af 3/1 1750.

⁹⁵ Roedes Register; jevnf. Partk. Resol. Nr. 221 af 18/12 1766.

⁹⁶ Roedes Register.

⁹⁷ Brock: Rosenborg II 45.